

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

Кафедра журналістики, української словесності та культури

***ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ***

Доповіді X Міжнародного науково-практичного семінару, присвяченого
питанням функціонування професійного мовлення, лінгвокультурологічному
та соціокультурному аспектам філології

ВИПУСК X

Ірпінь–2020

УДК 378

*Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового інституту
гуманітарних наук
Університету державної фіскальної служби України
(Протокол від 18 березня 2020 року № 6)*

Тенденції та перспективи формування професійної лексики: Доповіді
X Міжнародного науково-практичного семінару, присвяченого питанням
функціонування професійного мовлення, лінгвокультурологічному та
соціокультурному аспектам філології. Ірпінь: УДФС України, 2020. Вип. X.
198 с.

Відповідальний редактор:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики, української словесності та культури
О.В. Чорна

© Оригінал-макет
КАВ
Університет ДФС України, 2020

За зміст матеріалів і правильність цитування відповідальність несуть автори.

язык”. Москва, 1986. – 17 с.

8. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. Москва : Высшая школа, 1987. 272 с.

9. Никитин М.В. Основы лингвистической теории. Москва: Наука, 1988. 167 с.

10. Новиков Л.А. Антонимия в русском языке: Семантический анализ противоположностей в лексике. Москва: Изд-во МГУ, 1973. 290 с.

11. Новиков Л.А. Семантика русского языка. Москва : Высш. шк., 1982. 272 с.

12. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів : Світ, 1994. 216 с.

13. Романова Н.П., Черемсина М.И. Лингвистическая термиология в системе и развитии . Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1987. 92 с.

14. Семантика и категоризация : учебное пособие / Ред. Ю.А. Шрейдер. Москва : Наука, 1991. 168 с.

15. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. 4-те вид., випр. та доп. Київ : Знання, КОО; Львів : Вид-во ЛБІ НБУ, 2002. 566 с.

Чорна Олена Віталіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри журналістики, української словесності та культури

Навчально-наукового інституту гуманітарних наук

Університету державної фіскальної служби України;

Федорченко Катерина Андріївна,

студентка

Навчально-наукового інституту гуманітарних наук

Університету державної фіскальної служби України

(Ірпінь, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ПОДАТКОВОЇ СФЕРИ

У першій третині XX ст. основна увага науковців концентрувалася на збиранні термінів з усних і літературних джерел, подальшому створенні на цьому ґрунті національної термінології. Подальший розвиток засвідчив нормоцентричне спрямування наукових пошуків вітчизняних термінологів, що передбачав вивчення терміна як складника лексичної системи, але переважно без врахування фахового мовного середовища.

Сьогодні простежуємо активне зацікавлення лінгвістів антропоцентричним та комунікативним напрямком творчих розвідок, що передбачають дослідження галузевих терміносистем із позицій тісного

зв'язку На відміну від інших рівнів мови, пов'язаних із внутрішніми особливостями мови як системи, лексичний рівень безпосередньо і явно співвідноситься з дійсністю, різноманіття якої і покликаний передавати живою людською мовою. Тому саме лексичний склад (а точніше, термінологія) становить основу і в той же час є каменем спотикання у професійному спілкуванні. У загальному просторі поліфункціональної і поліструктурної літературної мови виокремлюються – і це вже визнано багатьма фахівцями – особливий функціональний різновид, що обслуговує професійну сферу спілкування. Цей різновид кодифікованої літературної мови різні дослідники називають по-різному: мова науки, спеціальна мова, мова для спеціальних цілей, професійна мова тощо. Основний вплив на процес становлення професійних номінацій будь-якої сфери (і податкова не виняток) мали позамовні чинники, а саме:

Інтеграційні процеси в науці, високий рівень розвитку цієї науково-прикладної дисципліни в країнах Західної Європи, який спричинив запозичення цілої низки спеціальних номінацій разом із новими поняттями (*люстрації, іпотека, інвестиція, емітент, трасант*). Ці назви разом із національними термінами утворили ядро української податкової терміносистеми.

Історично-політичний чинник пов'язаний із особливостями існування народу в той чи той період. Тривале існування України в умовах економічної, суспільно-політичної та культурної залежності від сусідніх держав, що створило традицію орієнтуватися на досягнення панівних мов і запозичувати їхні надбання, навіть якщо вони не були досконалими чи суперечили нормам української літературної мови. Так, на початку ХХ століття в українській податковій термінології функціонували терміни *дань – дачка – контрибуція, нарост – отсоток – процент*. Запозичення термінів часто відбувалося через посередництво польської чи російської мови, іноді за наявності автохтонного терміна: *пошлина – мито – цло*.

Внаслідок дії історично-політичного чинника етапи вільної, природної розбудови термінології, домінування у всіх сферах спеціального мовлення питомо української лексики, запозичень без нав'язаної мови участі мови-посередника, чергуються з етапами штучної русифікації, колонізації чи германізації економічної лексики української мови з паралельним вилученням з обігу термінів, створених на власній мовній основі. З кінця ХVIII ст. до початку ХХ ст. фахова писемна мова на Наддніпрянській Україні взагалі послуговувалася виключно російською мовою, про що свідчать відповідні циркуляри царського уряду. У зв'язку з цим розвиток економічної

термінології відбувався стрибкоподібно, позитивні періоди розвитку є етапами її розквіту – досить вільного, природного поступу, що опирався на відповідний статус української мови у тогочасному суспільстві, панування її в усіх сферах суспільного і культурного життя народу, натомість негативні – періодами занепаду, майже повного згасання термінотворчої діяльності у професійному середовищі в українськомовному суспільстві [4, 44].

Суб'єктивний характер дії історично-політичного чинника полягає, на наш погляд, у тому, що він не споріднює різномовні термінології економічної справи, а швидше розводить шляхи їхнього формування, увиразнює специфічність кожної. Особливо це помітно у формуванні української податкової термінології у зіставленні, наприклад, з російською чи польською, німецькою.

Спеціальна лексика, покликана до життя тими чи тими потребами суспільства і його ж обслуговуванням, формується на певних історичних етапах розвитку людства, певного етносу, закономірно вбираючи і відбиваючи своєрідність кожної відповідної епохи. “Дітьми” свого часу є також учасники виробничого процесу; їхні соціальні, політичні, мовленнєві, психологічні характеристики детерміновані історично. Внаслідок цього розглянутий вище чинник формування термінології певного фаху безпосередньо залежить і від дії іншого – суспільно-психологічного.

3. Суспільно-психологічні чинники мають не визначальний, але вагомий вплив на проникнення іншомовних термінологічних елементів. Особливої актуальності цей аспект набуває сьогодні, в умовах відкритого інформатизованого суспільства, коли реальною стає загроза швидкої англізації наукових терміносистем в її американському варіанті. Підтвердженням цього є різке зростання в наукових текстах кількості термінів-запозичень з англійської мови, які часто вживають замість наявних національних еквівалентів, іноді без належної фонетичної та граматичної адаптації (*моніторинг, боніфікація, менеджмент*) [3, 57].

У формуванні термінології податкової справи пріоритет рідної мови, а також природні (внаслідок розвинених культурних, економічних контактів між народами-носіями мови) процеси запозичення, були можливі лише на певних етапах.

Взаємозалежність між дією людського чинника та розвитком термінології досить відчутна, бо термінологію розглядаємо “не тільки як закономірну еволюцію мови, зумовлену історією її носіїв, а й з погляду творчості індивідів зі своїм світобаченням” [5, 111], типом мислення, властивим лише їм, належністю до певної національної культури.

Останній чинник досить виразно підтверджується одним із положень В. фон Гумбольдта: “Вплив національної своєрідності виявляється у мові двоїсто: у способі утворювати окремі поняття і у відносно неоднаковому багатстві мов поняттями певного ґатунку. У конкретному позначенні явно беруть участь то фантазія й емоції, керовані чуттєвим спогляданням, то ретельно розмежувальний здоровий глузд, то сміливо поєднувальний дух. Однаковий колорит, якого в кінцевому результаті набувають назви різнорідних предметів, виявляє особливості світорозуміння тієї чи іншої нації. ...національна своєрідність духу і характеру... так само сильно впливає і на побудову мовлення” [2, 105].

У формуванні української податкової терміносистеми дія суспільно-психологічного чинника досить виразна. Саме нею зумовлена термінологічна синонімія, яка є об’єктивною ознакою природно сформованих терміносистем, та багатозначність термінів. Наприклад, у цій термінології для дефініювання різних понять вживали однакові терміни, що було пов’язано з поширенням у XV – XVI ст. заміни натуральної данини чи трудової повинності грошовим еквівалентом. У деяких випадках селяни мали можливість відкупитися від роботи, сплативши за це; в інших – практикувалася заміна повинності платою через неспроможність адміністрації організувати процес відробітку великій кількості тяглих людей та забезпечити належний контроль [1, 125–126]. Цей факт позначився на системі найменувань: **сторожа** „податок на утримання сторожів” і **сторожа** „грошовий еквівалент повинності”; **толока** „повинність” і **толока** „грошовий еквівалент повинності”; часто один і той самий предмет ставав об’єктом різних видів оподаткування: **гребельне** „проїзна плата” і **гребельне** „плата за відмову виконувати повинність гатити греблю”, **поворотщина** „торговельний податок при виїзді купця з „гостинного” двору”, **поворотщина** „податок на утримання воротарів” та **поворотщина** „штраф, плата за відмову стерегти замкові ворота” тощо.

Податковий механізм, з одного боку, відзначався динамізмом, а з іншого – був консервативним. Нерідко плати, які позбувалися актуальності, продовжували своє функціонування за традицією. Так, наприклад, до XIV ст. зникла реалія сплати данини татарській орді – **татарщина**, проте податок не був скасований, а термін позначав тепер „грошовий збір на господарські потреби міста (замку)”.

Суспільно-психологічний чинник можна вважати чинником об’єктивного характеру, дія якого універсальна, міжмовна. Варіантність номінацій, спричинена, з одного боку, баченням термінотворцями різного в

одному і тому самому денотаті, з другого – відмінностями в їхній загальній та мовленнєвій культурі, фаховій обізнаності, є характерним явищем також і для російської, білоруської та інших економічних термінологій.

Термінологія в цілому належить до інтегровальних факторів, що дозволяють створювати єдиний інформаційний (економічний, науково-технічний тощо) простір, оскільки саме термінологія забезпечує інформаційне взаєморозуміння на національному та міжнародному рівнях, сумісність законодавчих, правових та нормативних документів та ін. Однак не можна не враховувати і того факту, що для передавання професійної інформації абсолютно необхідні і нейтральні у стилістичному відношенні пласти лексики, що мають свою функціональну специфіку у межах мови професійного спілкування. Ця лексика не просто “упаковка” для термінів, але і необхідний атрибут, завершальний акт оформлення спеціальної мови (тексту).

Отже, інтерес дослідників до функціональних різновидів сучасної літературної мови виникає як реакція на практичні потреби професійної комунікації, коли гостро постає проблема гармонізації міжмовних засобів, коли з’являється необхідність у стандартизуванні певних пластів лексики (щоб вони були однаково зрозумілі фахівцям, які говорять різними мовами, у процесі професійного спілкування).

Список використаної літератури:

1. Бойко І.Д. Селянство України в другій половині XVI – першій половині XVII ст. Київ: Видавництво АН УСРС, 1963. С. 125–126.
2. Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества. Москва: Прогресс, 1984. С. 105.
3. Малевич Л. Термінологічне запозичання: причини, джерела, функції / *Українська термінологія і сучасність* : Збірник наукових праць Вип. VI. Київ: КНЕУ, 2005. С. 57.
4. Огар Е.І. Українська друкарська термінологія: формування та функціонування: дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Львів, 1996. С. 44.
5. Панько Т. І. Мова і духовність нації. Київ : НМК ВО, 1992. С. 111.
6. Туровська Л.В. Українське термінознавство на початку свого становлення // *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань*. Київ: Четверта хвиля, 2016. Вип. 9. С. 21–27.

ЗМІСТ

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ФІЛОЛОГІЇ

Аит Умезиан Р.	Морбиальная метафора в политическом дискурсе: лингвокультурологический аспект	3
Бріцин В.М.	Когнітивна інтерпретація категорії вставленості	6
Васецька О.І.	До проблеми кваліфікації терміна <i>відтінок значення</i>	9
Воронова В.В.	Проблемні питання й завдання формування термінології геобрендингу	12
Гаврилюк В.Ю.	Тлумачення терміна «аудит» у сучасних словниках	16
Голубенко Т.В., Кордон Б.А.	Принцип творення синтаксичних конструкцій в українській сфері оподаткування	19
Дишлева Г.В.	Семантична організація фразеологічних одиниць на позначення імен людей (психологічний аспект)	23
Казимиrowa І.А.	Роль мовознавчих термінів у трансляції лінгвістичних знань (когнітивний аспект)	26
Коляденко О.О.	<i>Почуття, настрої, емоція, афект:</i> диференціація термінопонять	30
Корновенко Л.В.	Толерантність в українській та російській мовних картинах світу	34
Кравченко Є.Г.	Граматична норма: система й узус (на матеріалі невідмінюваних іменників)	36
Кришук В.Л.	Гендерна самоідентифікація в літературному епістолярії	39
Ладиняк Н.Б.	Невласне пряма мова як стилістичний прийом у художньому мовленні Миколи Хвильового та Григорія Косинки	44
Марчук Л.М.	Гендерні стереотипи та антиподи в мові творів Ірени Карпи	47
Павлова А.К.	Модус осмислення політичного дискурсу в сучасних наукових студіях	51
Поповський А.М.	Український смак гречаного слова	53

Радкевич Г.Ю.	Концепт «воля» в українському паремійному просторі.....	56
Рахуба В.И.	Развитие навыков восприятия иноязычной речи на слух у студентов технических специальностей	59
Руденко С.М.	Кольоративи в глютонічному фреймі	62
Самигулина Ф.Г., Ма Синьяо	Гендерные стереотипы в дискурсе рекламы: лингвокультурный аспект	66
Симоненко Л.О.	Українська термінологія в соціоосвітньому просторі	70
Сопіна О.А.	Символи матеріального і духовного світу як репрезентанти релігійного дискурсу	72
Сукаленко Т.М.	Образно-перцептивні та мовні характеристики поліцейських чиновників (за матеріалами української літератури XIX ст.)	74
Сущенко І.М., Яковчук А.В.	Синтаксичний спосіб творення українських податкових термінів	79
Тесленко І.С.	Лексичні особливості офіційно-ділового мовлення	82
Трофименко О.Є.	Термин родства «мама» и его варианты в художественном тексте (на материале произведений М. Шолохова)	84
Туровська Л.В.	Політична лінгвістика: основні етапи Становлення.....	88
Халіновська Л.А.	Міжнародні терміни в українських кросдисциплінарних дослідженнях	90
Цимбалюк С.Я., Чорна О.В.	Принцип системності в українській податковій термінології.....	94
Чорна О.В., Федорченко К.А.	Становлення української термінолексики податкової сфери	99
Шевчук З.С.	Мовне конструювання лексем на позначення внутрішніх характеристик жінки (віковий і соціальний параметри)	104
Яценко Н.О.	Термінологізація та детермінологізація як лексико-семантичні процеси	107

КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ МОВИ – ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Андрієнко І.В., Проскурня В.А., Середня А.І.	Морально-етичні принципи комунікативних процесів у мовленнєвому середовищі майбутнього державного службовця	110
Вискушенко К.К.	Особливості усного професійного спілкування фінансиста.....	115
Дятло Є.В.	Фемінітиви в галузевій лексиці	116
Іванов І.Ю.	Роль кодексів корпоративної етики в управлінні підприємствами	118
Лінник О.П.	Етика ділового спілкування як засіб налагодження зв'язків: вітчизняний та зарубіжний досвід.....	121
Лічковаха Д.Ю.	До питання формування професійного мовлення майбутніх правників	124
Мосійчук І.О.	Культура мови ЗМІ і розвиток медіатекстів	127
Наumenко Л.М.	Питання журналістської етики як предмет дослідження культури ділового спілкування	131
Павлова А.К., Соломянюк Б.М.	Мовні засоби експресивності в риторичній практиці адвоката.....	133
Подворчан А.З.	Мовна культура – основа професійної діяльності юриста	136
Родіонова А.А.	Мовні засоби офіційно-ділового стилю.....	138
Чорна А.І.	Про ефективність впливу промови прокурора на судові дебати	140
Шадура М.Ю.	Специфіка комунікативної ефективності в аспекті професійної діяльності юристів	143
Ягоденко К.В.	Культура мовлення фахівця в галузі обліку й оподаткування.....	146

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Киба Л.М.	Фахова іншомовна освіта та виклики інформаційної війни	148
Леміш Н.Є.	Застосування колострукційного аналізу в навчанні майбутніх перекладачів	151
Усачова К.С.	Правописна варіативність щодо передавання лексики іншомовного походження.....	154
Яремчук Ю.Д.	Особливості адаптації англійських ергонімів у сучасній українській мові.....	158

МОВА ЗМІ І ПРОФЕСІЙНЕ МОВЛЕННЯ ЖУРНАЛІСТІВ

Дамірчієва Е.М.	До питання: формування професійної лексики журналістів	160
Дерюгіна Л.М.	Мовні особливості сучасних українських фешн-видань	163
Діброва А.С.	Місце і роль жаргонізмів в українських друкованих ЗМІ	165
Дуркіна К.О.	Мова ЗМІ та її вплив на формування культури мовлення працівників державної сфери	167
Зайцева І.В.	Трансформація жанрів в системі сучасної журналістської творчості	171
Зикун Н.І.	Гіперлокальна журналістика у контексті децентралізаційних процесів в Україні	174
Калита О.П.	Формування комунікативної компетентності в системі професійної підготовки майбутніх журналістів.....	179

Кацан О.С.	Професійний сленг і формування медіатермінології (на прикладі Київського бюро Радіо Свобода) 182
Лебезко А.К.	Мова «hate speech» та її застосування в українських інтернет-виданнях 186
Щербак А.С.	Речевое портретирование как метод изучения речевого поведения медийной языковой личности 189

Доповіді X Міжнародного науково-практичного семінару, присвяченого питанням функціонування професійного мовлення, лінгвокультурологічному та соціокультурному аспектам філології

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ

15 травня 2020 року

Кафедра журналістики, української словесності та культури

Здано до друку 14.04.2020 Формат 60x84/16.

Папір офсетний №1. Гарнітура «Times New».

Друк офсетний. Друк. арк. 10,4.

Тираж 100 прим.

Віддруковано в друкарні Університету ДФС України,
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна, 08201

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1858 від 30.06.2004*